

Biyoçeşitliliğe Dayalı Geleneksel Bilgilerin Korunması: Çin Tıbbı Veri Tabanı Örneği¹

Erdal Güler²

Özet

Günümüzde, biyoçeşitliliğe dayalı geleneksel bilgi, ulusal ve uluslararası toplumda giderek daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Ancak bu tür bilgilerin mevcut fikri mülkiyet sistemi karşısında korunması yetersiz kaldığı gibi bu bilginin asıl sahipleri olan topluluklar için bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Geleneksel bilginin ulusal düzeyde korunmasında “negatif ve pozitif koruma” yöntemleri geliştirilmiştir. Bu çalışmada, geleneksel bilginin korunmasında Çin devletinin geleneksel bilgiye yönelik politikaları değerlendirilmiştir. Dünya’da rol model alınan “*Geleneksel Çin Tıbbı Patent Veri Tabanı*” örneklendirilmiş ve veri tabanı hakkında arama modülleri analiz edilmiştir. Çin’deki geleneksel bilgiye dayalı literatür taranmış ve Çin devletinin geleneksel bilgileri hakkında politikaları değerlendirilmiştir. Geleneksel bilginin korunmasında patent veri tabanı sistemi geliştirilmiş olsa da gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında daha fazla iş birliğine ve uluslararası hukuk ilkelerine ihtiyaç olduğu görülmektedir.

1. GİRİŞ

Genel olarak geleneksel bilgi, nesilden nesile sözlü olarak aktarılan ve dinamik yapısıyla güncellenen bilgi birikimi olarak tarif edilirken kesin, net bir tanımını yapmakta zordur (Oğuz, 2009). Bu bilgilerin kaynağı, yerli toplulukların ekonomik, kültürel, sosyal ilişkilerine dayalı olduğundan birçok özelliğe sahiptir. Geleneksel bilginin kapsamı tasarım, müzik, ritüel gibi kültürel ifadeleri içerdiği gibi; tarımsal uygulamalar, ekolojik gözlemler ve bitkisel tedavi pratikleri gibi biyoçeşitliliğe dayalı bilgi alanlarında

- 1 Bu çalışma, 26. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu’nda sunulan “*Biyoçeşitliliğe Dayalı Geleneksel Bilgilerin Korunmasında Geleneksel Çin Tıbbı Veri Tabanı Sistemi*” bildirinin genişletilmiş halidir.
- 2 Öğr. Gör. Dr., Bartın Üniversitesi, Ulus Meslek Yüksekokulu, e-posta: e.guler@bartin.edu.tr, ORCID No: 0000-0002-4787-4800.

da gelişmiştir. Biyçeşitliliğe dayalı geleneksel bilgiler, doğa ile uyum içinde yaşayanlardan aktarılmış ve topluluklar tarafından kolektif topluluk mülkiyetine bir bilgi yapısına dönüştürülmüştür. Geleneksel topluluklarda, bu tür bilgiler ise genellikle kırsal alanda yaşayan yaşlı nüfus tarafından aktarılmaktadır. Bu tür topluluklardaki bilgiler, biyoteknolojinin ilerlemesiyle İlaç, botanik ve kimya alanlarındaki birçok araştırmanın uygulama ve araştırma hedefi olmuştur. Bu alanlarda endüstriyel araştırmalar ve buluşlar için ürünlere (genetik kaynakla ilgili geleneksel bilgiler) hammadde kaynağı sağlanmaktadır. Örneğin ilaçların beşte dördü doğal bitki kaynaklarından geliştirilirken, yerel bitki kaynakları da benzer şekilde yeni ürünlerin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamışlardır (Heald, 2003).

Endüstriyel ürünlerden sentetik ve farmasötik ilaçların, klinik araştırmaları uzun zaman aldığı gibi maliyetleri de yüksek olduğundan daha ucuz ve etkili doğal/bitkisel ilaçlara bu tür şirketler/araştırmacılar yönelmişlerdir. Dolayısıyla geleneksel bilgiye sahip ülkeler, 1990 yıllarından itibaren bu tür bilgileri korumak amacıyla hukuki ve yönetsel düzenlemeler geliştirmeye başlamışlardır. Nitekim geleneksel bilgiye sahip topluluklarda, doğal kaynakların yönetiminde geleneksel bilgileri kültürel zenginliklerin bir parçası olarak saygınlıkları artmaya başlamıştır (Dutfield, 2005). Ancak son zamanlarda patent başvurularında, biyçeşitliliğe dayalı geleneksel bilgileri patent başvurularından belirgin bir artış görölmektedir. Fakat, bu bilgilerden elde edilen ticari ürünler için telif hakkı, yerli halka veya devletlere ödenmediği görölmektedir. Bu durumda geleneksel bilgiler izinsiz ticarileştiği gibi yerli halkın kültürel, toplumsal bağlarına dayalı gelişen ekonomileri tehdit etmekte ve kültürel ve ekolojik tehditlere de yol açmaktadır. Yerli halkların haklarının ve geleneksel bilgilerin korunmasına yönelik olarak; 1992’de Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi’nin, 2010’da Nagoya Protokolü’nün ve son olarak 2024’te “Fikri Mülkiyet, Genetik Kaynaklar ve Geleneksel Bilgiye İlişkin Anlaşma”nın kabul edilmesi, yaklaşık yirmi beş yıllık uluslararası müzakerelerin sonucunda mümkün olmuştur. Ancak bu sorun karşısında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında fikir uzlaşısı olmadığı gibi Dünya Ticaret Örgütü’nün patent şartlarında geleneksel bilgiyi korumaya yönelik gelişmekte olan ülkelerin taleplerine mesafeli yaklaşması, bu sorunun kısa vadede çözölemeyeceğini göstermektedir.

Geleneksel bilgiye dayalı olarak patent hakkı elde edenler, tarım, sağlık, kozmetik ve endüstriyel ürünlerde bu bilgiyi kullanmaktadırlar. Bu çalışmada özellikle geleneksel bilgi kavramlarında biyçeşitliliğe dayalı olarak geliştirilenler tanımlanmakta ve açıklanmaktadır. Geleneksel bilginin korunmasında Çin devletinin biyçeşitliliğe dayalı geleneksel bilgiye yönelik hem negatif hem de pozitif korumaya dayalı politikaları değerlendirilmiştir.

Bu kapsamda her iki politikaya katkı sağlayan Dünya’da rol alınan “*Geleneksel Çin Tıbbı Patent Veritabanı*” örneklendirilmiştir.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü’ne göre geleneksel bilgi, bir topluluk içinde geliştirilen, sürdürülen ve nesilden nesile aktarılan bilgi, beceri ve uygulamalardır; genellikle o topluluğun kültürel veya manevi kimliğinin bir parçasını oluşturmaktadır (WIPO, 2025). Ancak, geleneksel bilgi kavramı hakkında kesin ve net tanım yapmak, kültürel farklılıkları da göz ardı edebilir. Bu nedenle geleneksel bilginin tanımından ziyade özelliklerini tasnif etmek daha doğru bir yaklaşım olarak görülmektedir. Johnson (1992), geleneksel bilgiyi Batı biliminden ayırmak için çeşitli ölçütler ortaya koymuştur. Buna göre geleneksel bilgi sözlü olarak aktarılır, gözlem ve deneyime dayanır, tüm varlıkların bir yaşam gücüne sahip olduğu anlayışını benimser, insanı diğer canlı ve cansız varlıklardan üstün görmez ve tüm yaşam formlarının karşılıklı bağımlılığına vurgu yapan bütüncül bir yapıya sahiptir. Düşünme biçimi sezgisel ve çoğunlukla nitelikselidir; dünya, yaşam formları arasındaki sosyal ve ruhsal ilişkiler bağlamında kavranmaktadır. Çevresel olgular ise birikimli, kolektif ve çoğu zaman ruhsal deneyimlerden türetilmektedir. Buna karşılık Batı bilimi ise yazılı, analitik, nicel ve indirgemeci bir yapıda olup dikey ve hiyerarşik bir örgütlenmeye sahiptir (Johnson, 1992: 15).

1992 yılında Rio de Janeiro’da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda “Biyçeşitlilik Sözleşmesi”, sunulmuş ve 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmenin 8 (j) maddesinde, geleneksel bilgi öneminden bahsedilmiş ve geleneksel bilgi sahiplerinin buna göre haklarının tazmin edilmesini amaçlanmıştır. Bu bağlamda 1992 yılında kabul edilen Biyçeşitlilik Sözleşmesi, 2010 yılında kabul edilen Nagoya Protokolünün temelini oluşturmuştur. Buna göre Nagoya Protokolü, genetik kaynaklara erişim, bu kaynaklara dayalı geleneksel bilgiler için adil ve hakkaniyetli fayda paylaşımı ve ulusal düzeyde uyumun sağlanması yönündeki üç temel yükümlülüğü düzenlediği için, geleneksel bilginin korunması açısından kritik bir mekanizma niteliği taşımaktadır. Mevcut fikri mülkiyet hukuku, gelişmekte olan ülkelerin doğal kaynaklarını ve ilişkili geleneksel bilgilerini savunmalarına yardımcı olmadığı aksine savunmalarına engel olduğu ileri sürülmekte ve esas kaynak ise TRIPS gösterilmektedir (Gomes ve Sampaio, 2019: 99).

1994 yılında ise Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması (TRIPS), fikri mülkiyet alanında uluslararası düzeyde kabul edilmiştir. Anlaşmanın amacı, uluslararası ticaretteki düzensizlikleri azaltmak, fikri mülkiyet

haklarının uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar belirlemektir. Ancak, TRIPS hükümlerinin geleneksel bilgi korumaya yönelik politika araçlarının yetersiz kaldığı ve sadece “buluşları” korumaya aldığına yönelik ciddi eleştiriler yapılmaktadır (Schmidt, 2008: 351). Diğer bir ifadeyle, geleneksel bilgilere sahip olan yerel toplumlara gerekli önemi vermemekte ve kamuya ait olan alanların patent ya da patent benzeri araçlarla mülkleştirilmesini izin verdiği eleştirilmektedir (Karlıdağ, 2010: 129). 2006 yılında bir grup gelişmekte olan ülkeler, TRIPS anlaşmasının patent hükümlerinde, “kaynağın kökeninin açıklanma şartını” talep etmesi ve bu şarta uyulmadığı takdirde patentin iptali olmak üzere sert yaptırımların yer alması talebi, TRIPS Konseyi tarafından görüşülmüş ancak müzakerelerde ilerleme sağlanamamıştır (Akıcı, 2024: 187-189).

Biyoeitliliğe dayalı geleneksel bilgilerin fikri mülkiyet sistemi karşısında korunması, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO), Dünya Ticaret Örgütü (TRIPS), Dünya Sağlık Örgütü gibi uluslararası platformlarda sık sık tartışılmaktadır. Ghosh’a göre, patent hukuku, giderek bilimsel geçerlilik ve teknolojiye erişim konusunda mücadelenin odağı haline gelmektedir (Ghosh, 2003: 120). Hükümetler, sivil toplum kuruluşları ve şirketler, biyolojik araştırma ve patentler arasındaki dengenin sağlanması amacıyla uluslararası sözleşmeler ve anlaşmaların gelişmesine devam etmektedir. Bununla birlikte 13-24 Mayıs 2024 tarihleri arasında ise WIPO tarafından Cenevre’de “*Fikri Mülkiyet, Genetik Kaynaklar ve İlgili Geleneksel Bilgilere İlişkin WIPO Anlaşması*” kabul edilmiştir. Yerli halklarla geleneksel bilgilerle ilgili fikri mülkiyet bağlantısı kuran ilk anlaşma olduğu gibi Nagoya Protokolü’nün kabul edilmesinin ardından biyolojik korsanlığı önleme çabalarında önemli bir gelişmeyi temsil etmektedir. Ancak bir patent ile kaynağın kökenine sahip arasında fayda paylaşımını garanti altına alacak bir mekanizma bağlayıcı yasal sistem bulunmamaktadır (Andrzejewski, 2010: 108). Anlaşma imzaya açılmış ancak ülkeler tarafından yeterli sayıda onay verilmediğinden henüz bağlayıcı bir mekanizma oluşturulmamaktadır.

Patentler, belirli bir soruna yönelik özgün bir teknik çözüm sunan buluşlara veya ürünlere tanınan münhasır haklar olarak tanımlanabilir. Patent koruması, buluş sahibine belirli bir süre için tekel niteliğinde haklar sağlayarak, söz konusu buluşun kullanımını kontrol etmesine ve ticari getirilerinden yararlanmasına imkân tanımaktadır (Ruiz, 2002). Son dönemlerde patent başvurularında, biyoeitliliğe dayalı geleneksel bilgilerle ilgili sayılarda artış yaşanmaktadır. Ancak biyoeitliliğe dayalı geleneksel bilgilerle ilgili verilen patentlerde kaynağın kökenine sahip yerli topluluklardan herhangi bir izin alınmadan (önceden onama) ve onlara herhangi bir tazminat (fayda

paylaşımı) gerçekleştirmeden yapılması izinsiz ticari kullanım ve uygunsuz patent tescili yönünde ciddi uyuşmazlıklara neden olmaktadır (Shiva, 2016).

Geleneksel bilginin ve yerli halkların korunması gibi politika araçları son 20 yılda artmaya başlarken bu süreçte Darrell Posey, Vandana Shiva ve Pat Mooney önde gelen kişiler olmaktadır. Özellikle Mooney, terminolojik yaratıcılık ruhuyla, kurumsal tarım tekellerine olan muhalefeti genel olarak yaşam bilimleri endüstrilerini de kapsayacak şekilde genişletmiş ve “biyokorsanlık” kavramını ortaya atmıştır. Kavram esas olarak gelişmekte olan ülkelerdeki yerli halkların gasp edilmesini, ABD’deki küresel şirketlerin suçlandığını ve fikri mülkiyet korsanlığını ifade etmektedir (Dutfield, 2017: 650). Biyokorsanlık, fikri mülkiyet hakları, çevre hakkı ve insan hakları gibi farklı hukuk dallarıyla doğrudan ilgilidir. Biyokorsanlıkla ilgili bir dizi bildiri, metin vardır ancak bu belgeler, farklı amaçlar için hazırlanmış ve bazen de farklı tanımlar, yorumlar değerlendirmelerle çelişkili süreçlerle doludur. Bu nedenle biyokorsanlık, genetik kaynakları sağlayan ve kullananlar arasındaki paylaşımdan kaynaklı bir problem olarak devam etmektedir (Güler ve Mutlu, 2022).

Tablo 1. Asya-Pasifik’te Biyoçeşitliliğe Dayalı Geleneksel Bilgi Patentleri

Kaynağın Sahibi Ülke	Biyolojik Kaynak	Patent Alan Ülke	Patent Numarası
Çin	Acı Kavun (<i>Momordica charantia</i>)	ABD	5484889
Çin	Mutlu ağaçlar (<i>Camptotheca lowreyana</i>)	ABD	PP11,959
Pakistan	Basmati Pirinci	ABD	6274183, 5663484
Hindistan	Basmati Pirinci	ABD	5663484, 4522838
Hindistan	Neem (<i>Azadirachta Indica</i>)	ABD	5420318, 5391779
Sri Lanka	Kothala himbutu (<i>Salacia reticulata</i>)	ABD, Japonya	6,376,682
Malezya	Bintangor Ağacı (<i>Calophyllum lanigerum</i>)	ABD, Singapur	6420571

Kaynak: (Grain ve Kalpavriksh, 2002: 8).

Tablo 1’de görüleceği üzere ve genellikle de genetik kaynaklar ve bunlarla ilişkili geleneksel bilgilerin patent sistemi aracılığıyla biyokorsanlık vakalarında ABD en çok ön plana çıkmaktadır (Akıcı, 2024). ABD’nin

Biyolojik eitlilik Sözleşmesi’ni ve Nagoya Protokolü’nü imzalamamış olması, ayrıca ulusal patent mevzuatının biyoeitliliğe dayalı geleneksel bilgilerin korunması bakımından yetersiz kalması, ülkenin sıklıkla biyokorsanlığın başlıca kaynaklarından biri olarak nitelendirilmesine yol açabilmektedir (Ragnar, 2004: 2).

Shiva, doğal kaynakların yerel-geleneksel bilgilerin ticarileştirilmesini sömürgecilikle biyokorsanlığı eşit kabul etmektedir (Shiva, 2016: 10). Shiva, yerli halkların uluslararası alanda daha fazla korunmasına yönelik retorik geliştirerek bu kavramın yayılmasına büyük etkisi olmuştur. Geleneksel bilginin asıl sahipleri yerli topluluklar iken fikri mülkiyet sisteminde bireysel hakkın korunması esas alır. Dolayısıyla bu bilginin özellikleri ile patent süreçlerindeki diğer kriterlere/şartlara göre ters düşmektedir. Ancak mevcut fikri mülkiyet sistemi temelinde verilen patentlerle yerli topluluklara ait geleneksel bilgilerin dışlandığı ve bu topluluklara ait özelliklerin silinmesine neden olduğu ileri sürülmektedir (Gebera vd., 2023).

Dutfield’e (2001) göre, geleneksel bilgilerin patent hakkı açısından korunmasında bazı sorunlar bulunmaktadır. Geleneksel bilginin ortaklaşa tutulduğu ve üretildiği için patent hukukuyla temelden uyumsuzdur. Bunun nedeni, patentlerin belirlenebilir bir bireysel mucit gerektirmesidir. Patent başvurusu sahipleri, bir buluş eylemine dair kanıt sunmak zorundadır. Ancak geleneksel bilgilerin ilk ortaya çıkışının ispatlanması son derece güç olup, bu bilgiye ilişkin buluş niteliğindeki katkının belirli bir bireysel sahiplikle ilişkilendirilmesi mümkün değildir. Ayrıca yerel topluluklar, geleneksel bilgilerin topluluğa ait olduğuna inanmaktadır (Dutfield, 2001: 254). Dolayısıyla genetik kaynak ve geleneksel bilgi sistemlerinin göz ardı edilmesi, değersizleştirilmesi ve kamuya açık bilgi niteliğinde kabul edilmesi, bu alanlarda hukuki koruma mekanizmalarının oluşturulmamasıyla birleştğinde biyokorsanlık sorununun ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Akıcı, 2024: 68).

3. GELENEKSEL BİLGİYİ KORUMA YÖNTEMLERİ

Geleneksel bilgi ve genetik kaynaklarda, Biyoeitlilik Sözleşmesi ile koordinasyon sağlamak amacıyla 2000 yılında Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü, “Fikri Mülkiyet ve Genetik Kaynaklar, Geleneksel Bilgi ve Folklor” Hükümetlerarası Komitesi kurulmuştur. Bu komitenin misyonu, biyolojik kaynaklara ve ilgili geleneksel bilgiye erişim (Access) ve fayda paylaşımı (Benefit Sharing) ve uygunluk/uyum (Compliance) konularında uluslararası bağlayıcı standartların geliştirilmesine yönelik müzakereleri yürütmektir.

1990’lar yaşanan Neem Yaprakları, Basmati Pirinci, Enola Fasülyesi, Hoodia Kaktüsü davaları gibi biyokorsanlık olayları, özellikle Hindistan’ın

fikri mülkiyet sistemi kapsamında yeniliğin önceden kullanıldığını kanıtlamak amacıyla veri tabanı sistemini geliştirmesi birçok zengin geleneksel bilgiye sahip topluluğa örnek olmuştur. Neem davası, yerel topluluklar tarafından uzun süredir bilinen şifasal kullanımların haksız patent tesciline konu edilmesi nedeniyle küresel ölçekte biyokorsanlık tartışmalarını tetiklemiştir. Bu dava, klasik biyokorsanlık anlatısını pekiştirmiş ve Birleşmiş Milletler ile Dünya Ticaret Örgütü bünyesindeki fayda paylaşımı konusundaki uluslararası tartışmaları şekillendirmiştir (Dutfield ve Suthersanen, 2019: 16). WIPO'nun Fikri Mülkiyet ve Genetik Kaynaklar, Geleneksel Bilgi ve Folklor Hükümetlerarası Komitesi, Hindistan'ın geliştirdiği veri tabanı sistemini geleneksel bilginin korunması için etkili bir ön inceleme ve yanlış patent tescilini engelleme aracı olarak tanımıştır (Fredriksson, 2023: 4).

Mevcut fikri mülkiyet sistemi göz önüne alınarak geleneksel bilgilerin uluslararası/ulusal düzeyde korunması ve üçüncü kişiler tarafından yetkisiz ve izinsiz erişim ile ulaşılan bu bilgiler üzerinde hak iddia edenleri geçersiz kılmak amacıyla hukuksal, yönetsel düzenlemeler gerçekleştirilmektedir. Örneğin, bir şirket, izinsiz yollardan yerli halka ait geleneksel bilgiye dayalı olarak herhangi bir ticari ürünün patentini aldığı anda piyasada bu durumda ticari avantaj sağlayabilmekte ve piyasa tekeli oluşturabilmektedir. Bu patentin iptal edilme süreci yıllar alabilmekte ve patent davaları maliyetini karşılayabilecek yerli topluluklar bu durumda zayıf kalabilmektedirler. Dolayısıyla, üçüncü kişiler tarafından yetkisiz elde edilen fikri mülkiyetin önüne pro-aktif politika ve strateji geliştirerek geçilmesi daha uygun çözüm olarak görülmektedir. Birçok bilim insanı, kaynağın kökeninin zorunlu olarak açıklanması gerekliliği ve önceden bilgilendirilmiş onayın biyolojik korsanlığı ortadan kaldırmak için güçlü mekanizmalar olabileceği konusunda hemfikirler (Kim, 2011: 69). Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler ve birçok sivil toplum kuruluşu da patent başvurularında kaynağın kökeni açıklama ve fayda paylaşımı gerçekleştirme mekanizmasını uluslararası hukukta bağlayıcı hale getirmeye çalışmaktadır (Gubarev, 2021: 92).

Geleneksel bilgilerin baştan engellenmesi anlamında gelişen yaklaşıma “savunmaya dayalı-negatif koruma (defansif)” adı verilmektedir. Yerli toplulukların yüzyıllara dayanarak ekosistemle arasındaki ilişkiye dayalı olarak oluşturdukları geleneksel bilgilerden adil gelir elde etmelerini sağlayacak, yetkisiz fikri mülkiyet karşısında münhasır haklar sağlayacak hukuk kuralı geliştirilmesine de “pozitif koruma-ofansif” adı verilmektedir. Geleneksel bilgilerin korunması ve bu tür topluluklara adil şekilde haklarının verilmesinin sağlanması bu tür politikalar birbirlerini tamamlayıcı ilkeler ve stratejiler olarak gelişmiştir.

Schulz, bu iki koruma yönteminin hükümetler tarafından “para” ile “gurur” arasında tercihlerine bağlı olarak geliştiğini ileri sürmektedir. Diğer bir ifadeyle, yerel topluluklar geleneksel bilgilerin yabancı veya başka şirketler tarafından bilinmesi ve faydalanılmasını istemediklerinden daha çok savunmaya dayalı (gurur) yaklaşımı benimserken şirketler ise geleneksel bilgilerden fayda, münhasır haklar sağladığından yasal süreçlere bağlı olarak pozitif korumayı (para) tercih etmektedirler (Schulz, 2011).

3.1. Savunmaya Dayalı Koruma (Defansif) Yaklaşımı

Savunma amaçlı geliştirilen koruma yöntemi olarak esas çaba, geleneksel bilgilerin sahibi olmayan üçüncü kişilerin, bu bilgiler üzerinde mevcut fikri haklar sisteminde hak elde etmesini engellemek, önüne geçmektir (Akıcı, 2024: 78). Diğer bir ifadeyle yenilik ve aşikar olmama şartı incelenirken tekniğin bilinen durumu kapsamında geleneksel bilginin dahil edilmesi ile yerli halkın ve geleneksel bilginin korunması sağlanacaktır (Soysal, 2019: 1632). Biyoçeşitliliğe dayalı geleneksel bilgilerle ilgili fikri mülkiyet sistemine başvurulduğunda kaynağın kökenini açıklama şartı getirilmesi, negatif korumaya yönelik bir adımdır. Öte yandan fikri mülkiyet verilmeden önce yenilik şartını sağlamadığının gösterilerek maliyetler azaltılmaktadır. Ancak bu tür koruma yöntemi iyi bir araştırma, kayıtlanma ve denetim koordinasyon ve ülkeler arasında işbirliğini zorunlu kılmaktadır.

Son dönemde bazı ülkeler kendi patent yasalarında biyokorsanlığı önlemek amacıyla kaynağın kökeni açıklama şartı getirmişlerdir. İlk olarak 2002 yılında Hindistan, 2008 yılında Çin, 2016 yılında Türkiye de patent yasasında buna yönelik değişiklik yapmış ve bu şartı getirmiştir. Ancak bu kuralın uluslararası bağlayıcılığı bulunmamakta ve bu yüzden TRIPS anlaşmasına, herhangi bir biyolojik kaynağın kökenini açıklanması şartı gelmesi bazı ülkeler tarafından talep edilmektedir. Birçok sivil toplum örgütü bu şartı talep etmektedir. Çin, Hindistan, Küba, Tayland, Zambiya gibi ülkeler 2002’de DTÖ Genel Konsey’ine bir mektup yazarak açıklama şartının eklenmesini istemişlerdir (Oğuz, 2009: 83). Kaynağın kökenine açıklanma şartının getirilmesinin ekonomik, kültürel, hukuksal ve politik dayanakları bulunmaktadır. Çünkü geleneksel bilgiler, ticari ve endüstriyel ürünler için olduğu kadar topluluklar için ekonomik etkiye, değere sahiptir. Yerli halkın inançlarına, insan haklarına saygıya dayalı olarak kültürel ilişkisi bulunmaktadır. Uluslararası hukukta tamamlayıcılık ilkesi kapsamında patent rejimi sağlanması açısından hukuki bir dayanaktır. Son olarak ülkelerin kendi doğal kaynakları üzerinde egemenlik hakları gereğince çıkarlarına uygun kullanması politik dayanakla ilişkilidir (Nunez, 2008: 527).

Bir diğer savunmaya dayalı yaklaşım ise geleneksel bilgi sahiplerine, bilgilere üçüncü şahıslar tarafından erişilmeden veya kullanılmadan önce danışılması ve uygun şartlarda bir anlaşmaya varılmasını şartlayan “önceden bilgilendirilmiş onay” dır. Yani herhangi bir şirket, geleneksel bilgiye dayalı patent başvurusunda bulunuyorsa kaynağın kökenine sahip yerli topluluktan izin/rıza aldığını gösteren belgeyi de sunmak zorundadır. Geleneksel bilgi sahiplerinin rızası olmaksızın, erişimle ilgili mevzuata aykırı biçimde ya da örf ve adet hukukunun ihlali yoluyla elde edilen bilginin kullanımına karşı çıkma veya bu kullanıma ilişkin tazminat talep etme hakkının tanınmasına dayanabilir (Correa, 2001: 19).

Geleneksel bilgilerin korunmasında ise en fazla üzerinde durulan ve ülkeler tarafından geliştirilen yaklaşım ise veri tabanlarında kayıtlanma ve arşivleme çalışmalarıdır. Hindistan (Dijital Bilgi Kütüphanesi, TKDL) ve Çin (Geleneksel Çin Tıbbi Veri tabanı) gibi ülkeler 1990’larda biyoeçeşitliliğe dayalı geleneksel bilgilerin arşivleme çalışmalarıyla örnek ülkeler olmuştur. Bu tür dijital veri tabanları, patent ofislerinin yaygın kullanımları/önceki teknikleri araştırmasını ve incelemesini sağlayarak biyokorsanlığı önlemeye katkı sağlamaktadır. Bazı ülkelerde bu sistemi kendi ülkelerinde politikaya dönüştürmek için Hindistan’a, Çin’e ziyaretler gerçekleştirmişlerdir. Örneğin TKDL, pro-aktif eylemi sayesinde 324’ten fazla patent başvurusu, TKDL veri tabanında bulunan önceki sanat kanıtlarına dayanarak herhangi bir maliyet olmaksızın iptal edilmiş/geri çekilmiştir (TKDL, 2025). Aynı şekilde TKDL, patentler verildikten sonra da gerekli itirazlar için kullanılan reaktif yaklaşımı da katkı sağlar ancak sonradan patent iptali karmaşık ve maliyetlidir. Bu nedenle patentler verilmeden önce TKDL’yi araştırma ve inceleme için kullanabilecek bir patent inceleme görevlisi gibi tasarlanmıştır (Gupta, 2000: 309).

Veri tabanları, patent başvurularını inceleyen yetkililer için gerekli yenilik ve buluş seviyelerine ulaşp ulaşmadıklarını belirlemek için önemli bir bilgi kaynağıdır. Bu veri tabanı sistemini kurmak maliyetli ve tüm bilgilere ulaşmak imkânsızdır. Örneğin Hindistan’ın Dijital Bilgi Kütüphanesi için ayırdığı bütçe 2 milyon dolardır (Reid, 2009: 93). Geleneksel bilgiye erişmek, derlemek, sınıflandırmak zaman alabilmektedir. Veri tabanına yönelik ise yerli halkların haklarının yeterli şekilde katkı sağlamadığı ancak özel sektör için geleneksel bilgiye erişimi artırdığı ve kolaylaştırdığına yönelik eleştiriler bulunmaktadır (Nunez, 2008: 529). Dolayısıyla geleneksel bilgilerin ticarileştirilmesine, toplulukların tarihi, kültürel dayanaklarına bağlı geleneksel bilgilerin küresel tarım, kimya şirketlerinin fikri mülkiyetine dönüştürülmesine yönelik eleştiriler yapılmaktadır.

Patentler, telif hakları ve hali hazırda var olan diğer fikri mülkiyet araçları, geleneksel bilgi ve teknolojiler için pozitif koruma sağlamada yetersizdir ve bazı açılardan savunmacı korumayı (negatif) daha da zorlaştırmaktadır. Ancak, bunların kullanımının asla dikkate alınmaması gerektiği anlamına gelmemelidir. Öte yandan Batı fikri mülkiyet formülasyonlarının geleneksel bilgi ve teknolojilere uygulanmasındaki temel kavramsal ve pratik zorlukların yanı sıra, birçok geleneksel toplum için uyumsuzluklar devam etmektedir (Dutfield, 2005).

3.2. Pozitif Koruma (Ofansif) Yaklaşımı

Çevre hukuku bağlamında fayda paylaşımı (Benefit Sharing), genetik kaynakların geliştirilmesinden elde edilen maddi ve maddi olmayan faydaların, bu kaynakların alındığı topraklardaki yerel topluluklara dağıtmayı amaçlamaktadır. Biyçeşitlilik Sözleşmesi (1992), 8(j) maddesinin genetik kaynaklarla ilişkili geleneksel bilgi ve bu bilginin kullanımından doğan faydaların adil ve hakkaniyetli paylaşımı teşvik etmektedir.

Pozitif koruma, yerel bilgilerin sahiplerine münhasır hakları sağlanmasını amaçlamaktadır. Dolayısıyla bazı ülkeler fikri mülkiyet yasalarına uygun olarak geleneksel bilgiyi koruma altına almayı planlamışlardır (Curci, 2010: 275). Nagoya Protokolü (2010), Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin temel hedeflerinden birine, yani genetik kaynaklara erişimden kaynaklanan faydaların adil ve eşit bir şekilde paylaşılması, aynı zamanda biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımının sağlanmasına yönelik önemli bir adımdır. Protokolün girişinde, “yerli ve yerel toplulukların sahip olduğu geleneksel bilgiye erişimle ilgili hükümlerinin, bu toplulukların kendi bilgi, yenilik ve uygulamalarının kullanımından yararlanma yeteneğinin destekleneceği” belirtilmektedir (Chennells, 2013: 165).

Geleneksel bilgilere ilişkin uluslararası hukukta bağlayıcı düzenlemelerin bulunmaması, pozitif koruma mekanizmalarının uygulanmasında yapısal bir sınır oluşturmaktadır. Çünkü yerli topluluklara ait geleneksel bilgi üzerinden elde edilen gelirleri paylaşmaktan kaçınan aktörler bulunabilmektedir. Dolayısıyla ticari kullanım, izinsiz erişim, yanlış maliyetlendirme gibi anlaşmazlıklar geleneksel bilgiyi kullananlar ile sahipleri arasında yaşanmaktadır. Adil paylaşımı gerçekleştirmek isteyenler ise yerli topluluklara karşılığında parasal ve parasal olmayan faydalar sağlayabilmektedirler. Geleneksel bilgi/kaynaklarının kullanımı karşılığında parasal olmayan unsurlar olarak eğitim, öğretim ve bilimsel araştırmalara teknolojilere erişim sağlanabilmektedir (Gubarev, 2021: 94).

Bir şirketin yerli topluluklar veya ilgili hükümetlerle genetik kaynaklara ilişkin bir anlaşma yapması, elde edilen faydaların nasıl dağıtılacağını doğrudan belirlemektedir. Örneğin, Kalahari çölünde yetişen Hoodia Kaktüsü, San kabilesi tarafından iştah kesici olarak Pfizer ve Phytopharm patentini almışlar ve telif hakkı (fayda paylaşımı) ödemişlerdir. Örneğin, Peru'nun 2002 tarihli Yerli Halkların Biyolojik Kaynaklarına İlişkin Kolektif Bilginin Korunması Sistemi Kurulması Hakkında Kanun'unda, kolektif olarak sahip olunan fikri mülkiyet haklarına dayalı olarak geliştirilen malların toplam satış hacminin en az %10'unun Yerli Halklar Kalkınma Vakfı'na verilmesi gerektiğini açıkça belirtmektedir (Chen vd., 2022: 1491).

Ancak fayda paylaşımı, yerli halk için avantajlar sağladığı gibi bazı sorunlar da yaşanmaktadır. İlk olarak, taraflar anlaşmaya vardığında geleneksel bilginin gerçek değeri tam olarak anlaşılamadığından genetik kaynakların maliyetinin yanlış değerlendirileceği ileri sürülmektedir. İkinci olarak, şirketler geleneksel bilgi sahiplerinden kaçınabilir ve gelişmekte olan ülkelerin hükümetleriyle özel anlaşmalar yapabilirler. Bu durumda, tazminat bu sahiplere hiç ulaşmayabilir. Son olarak, özel kuruluşlar arasında yapılan bu tür fayda paylaşımı anlaşmalarının uluslararası düzeyde uygulanması, farklı ulusal mevzuatlar ve yaptırım eksikliği nedeniyle önemli güçlükler doğurabilmektedir (Gubarev, 2021: 95).

4. GELENEKSEL ÇİN TIBBİ PATENT VERİ TABANI

4.1. Geleneksel Bilginin Korunmasındaki Politikalar

Çin, mega biyoçeşitliliğe sahip çok etnikli bir ülkedir. Tarih boyunca, Çin halkı biyoçeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımıyla ilgili geleneksel bilgi, yenilik ve uygulama sistemleri geliştirmiştir. Çin'de uzun bir geçmişe ve çeşitli bir kültüre sahip olarak, etnik halk ve yerel topluluklar tarafından oluşturulan çeşitli geleneksel bilgiler vardır ancak birçok geleneksel bilgi çeşitli faktörler tarafından yok olmakta veya tehdit altında bulunmaktadır. Geleneksel bilgiyi etkili bir şekilde kaydetmek ve korumak için bu bilgiyi ve ilişkili genetik kaynakları veri tabanlarını kullanarak envanterlemek, düzenlemek ve belgelemek önemlidir (Yuhuan vd., 2011: 232).

Çin, biyoçeşitliliğe dayalı geleneksel tıbbi bilgi birikimi yaklaşık 5 bin yıllık bir geçmişe sahiptir. Geleneksel Çin tıbbi (TCM), kültürel mirasın bir parçası olarak bitkiler, hayvanlar ve mineraller gibi doğal bileşenlerden elde edilen tıbbi ifade etmektedir. Bu bilgiler özellikle insanların tedavilerinde ve iyileşmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, dünya nüfusunun %80'e kadarı birincil sağlık ihtiyaçları için geleneksel tıba bağımlıdır (Dutfield, 2005: 5).

Geleneksel Çin tıbbı, Çin felsefesi ve dinine dayanan geleneksel bir uygulamadır. Batı tarzı fikri mülkiyet hukuku ve TRIPS'te bireysel çabalara bağlı olarak buluşa, yeniliğe özel haklar verilirken Çin kültüründe atalardan ve kolektif kimliklerle ortaya çıkan ve sosyal temellerinden kaynaklanan bir yapı mevcuttur. Fikri mülkiyet hukukunun buluştan kazanç elde edilmesi ve ödüllendirilmesi ile Çin kültüründe bireysel maddi kazançtan ziyade toplumsal değerleri vurgulayan sosyal yapısı bulunmaktadır. Dolayısıyla fikri mülkiyet hukuku karşısında Çin geleneksel bilgisinin korunmasında hukuki, idari, kültürel çeşitliliğe dayalı bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır (Xia, 2023). Ancak Çin'in politikalarının esas olarak, geleneksel bilgilerin Hindistan'daki gibi koruma odaklı değil, geleneksel bilgilerin uluslararası pazarda ekonomik kazanç elde etmek, toplumun sosyal-etnik yapısı, dış politikaya bağlı olarak fikri mülkiyet sistemine entegrasyonunu sağlamaya çalışmasının gerekli olduğu ileri sürülmektedir (Schulz, 2011).

Çin devleti, genetik kaynakların ve geleneksel bilgilerin korunmasında önemli rol oynayan Biyçeşitlilik Sözleşmesini 1993 yılında, Nagoya Protokolü'nü ise 2016 yılında onaylamıştır. Bununla birlikte WIPO, 13-24 Mayıs tarihleri arasında İsviçre Cenevre'de genetik kaynaklar ve ilişkili geleneksel bilgi üzerine diplomatik konferansında "Fikri Mülkiyet, Genetik Kaynaklar ve İlgili Geleneksel Bilgiye İlişkin WIPO Anlaşması" kabul edilmesinde yapısı rolü olmuştur (Çin Ulusal Fikri Mülkiyet Yönetimi, 2024). Çin fikri mülkiyet heyetinden temsilciler, 45. oturumda fikri mülkiyet ve genetik kaynaklarla ilgili politikalarında bir buluş genetik kaynaklara dayalı ise kökeninin açıklanmasını sekreteryaya paylaşmışlardır (WIPO, 2022).

Çin Devlet Konseyi tarafından 5 Haziran 2008'de "Fikri Mülkiyet Hakları Stratejileri Ulusal Ana Hatları" raporu yayımlamıştır. Raporda, kapsamlı bir geleneksel bilgi koruma sistemi geliştirmeyi, geleneksel bilginin kaydedilmesine ve aktarılmasına yardımcı olmayı, geleneksel bilginin gelişimini teşvik etmeyi, geleneksel tıbbın fikri mülkiyet yönetimi, korunması ve kullanım mekanizmasını geliştirilmesini ve kullanımını artırmayı önermiştir. Ayrıca genetik kaynakların erişimi ve fayda paylaşımı için uygun mekanizmaların kurulmasını, sahiplerinin önceden bilgilendirilmiş onayının (PIC) sağlanmasını içermektedir.

2006 yılında, geleneksel bilgi açısından zengin olan bazı gelişmekte ülkeler ile Çin, TRIPS Anlaşması'nın patent hükümlerine 'kaynağın kökeninin açıklanmasını' zorunlu kılan bir düzenleme eklenmesini ve bu yükümlülüğe uyulmaması hâlinde patentin iptaline varan yaptırımlar öngörülmesini talep ederek bu öneriyi TRIPS Konseyi'ne sunmuşlardır. Bu kapsamda, Çin patent yasasında (1984), 27 Aralık 2008'de değişikliğe gidilerek 26.

maddesinde patent başvuruları kısmında buna yönelik değişiklik yapmıştır: “Genetik kaynaklara dayanarak gerçekleştirilen bir buluş açısından, başvuru sahibi, patent başvuru belgelerinde genetik kaynakların doğrudan ve orijinal kaynağını gösterir. Başvuru sahibi orijinal kaynağı gösteremiyorsa, nedenlerini belirtir” hükmü yer almaktadır. Ayrıca 5. maddeye göre “Buluşun geliştirilmesine dayanak oluşturan genetik kaynakların elde edilmesi veya kullanılmasının kanun veya idari düzenleme hükümlerine aykırı olması halinde, buluşa patent hakkı verilmeyeceği” belirtilmektedir (Çin Patent Yasası, 1984).

2016 yılında da “Çin Halk Cumhuriyeti Geleneksel Çin Tıbbı Kanunu” kabul edilmiştir. Kanunun 1. maddesine göre amacı: “Geleneksel Çin tıbbını geleceğe taşımak, gelişimini güvence altına almak ve teşvik etmek ve halk sağlığını korumak amacıyla çıkarıldığı” belirtilmektedir. Bu kanunun 8. maddesine göre: “Devlet, Geleneksel Çin tıbbının fikri mülkiyet haklarını korur ve Geleneksel Çin tıbbının bilimsel ve teknolojik düzeyini iyileştirir” hükmü ile geleneksel bilgi ile fikri mülkiyet arasında koruma ilişkisi kurulmuştur.

Çin Ulusal Biyoçeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı, 15 Eylül 2010 tarihinde Çin Devlet Konseyi tarafından onaylanmış ve yürürlüğe konmuştur. Önerilen bazı stratejik görevler şunlardır: “Genetik kaynaklarla ilişkili geleneksel bilgiyi korumak ve sürdürmek; araştırmayı geliştirmek, Çin’de, özellikle azınlık bölgelerinde geleneksel bilginin kaydı, belgelenmesi ve veri tabanı oluşturulması; geleneksel bilginin korunması için sui generis sistemin incelenmesi ve oluşturulması ve geleneksel bilgiden elde edilen faydaların paylaşımı için denetim çalışmalarının yürütülmesi” olarak sıralanmıştır (Dayuan, 2011: 32-33). Geleneksel bilgilerin korunmasında, devlet politikalarının, özel sektörün katılımının, bilimsel araştırmaların ve yerel toplulukların bilgi aktarımı ile iş birliği süreçlerinin birlikte destekleyici bir rol üstlendiği görülmektedir. Çin’de mevcut hükümet geleneksel Çin tıbbının gelişimini, yatırımı artırarak desteklemeye devam etmektedir. Nitekim bu konuda çalışan akademisyenlerin ve hükümetin artan ilgisi sonucunda geleneksel bilginin korunmasını sağlamak ve adil kullanımını teşvik etmek için yasa ve yönetmeliklerin çıkarılmasının zeminini hazırlamışlardır (Liu ve Ma, 2020).

4.2. Geleneksel Çin Tıbbı (TCM) Patent Veri tabanı Sistemi

Çin’de geleneksel bilgi sistemleri, biyokorsanlık vakaları, fikri mülkiyet hukuku ile yapısal uyumsuzluk ve kültürel erozyon gibi birçok sorun bulunmaktadır. Çünkü mevcut patent sistemi geleneksel bilginin

korunmasında zayıf kalmakta, biyokorsanlık olayları o kadar sık meydana gelmektedir ki genetik kaynaklar yasa dışı olarak yurtdışına çıkarılmaktadır. Genetik kaynaklar ve geleneksel bilgiler, yabancı kültürlerin tanıtılmasıyla kaybolma tehdidiyle karşı karşıya kalmaktadır. Çin, 1980'lerde geleneksel bilgiyi fikri mülkiyet hakları karşısında korumaya başlamış ve bu hususla ilgili yasal düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Çin, bu bilgileri koruma altına alarak başka ülkeler/şirketler/kişiler tarafından izinsiz patentlenmesinin önüne geçmek amacıyla veri tabanı sistemini oluşturmuştur. TCM, dijital ortamda derlenerek patent uzmanları ve diğer yetkililer tarafından önceki tekniğin kanıtı olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla patentler verilmeden önce yerli toplulukların hak kaybına uğramaması adına pro-aktif bir tutum sergilenmektedir (Jiangxiu, 2009).

Çin, geleneksel bilgiye dayalı tıbbi patent veri tabanını oluştururken fikri mülkiyet kurumu ile işbirliği gerçekleştirmiştir. Bu veri tabanının oluşturulmasında amaç, patent araştırma ve inceleme süreçlerindeki ihtiyacı (yenilik kriterini) karşılamaktır. Aynı zamanda geleneksel bilginin üçüncü kişiler tarafından kullanımında, önceden bilgilendirilmiş onay verilmesini ve buna bağlı fayda paylaşımının talep edilmesini mümkün kılan bir hak temeli oluşturulmaktadır. Bu yöntem 2002 yılından beri Çin, geleneksel bilgilerle ilgili patent incelemelerinde kullanılmaktadır. Çin'in geleneksel bilgi veri tabanına öncülük etmesi, bu bilginin devlet hazinesi olarak görülmesinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Liu ve Sun, 2004: 91).

Veri tabanında dört kategoriye ayrılan 29 arama alanı bulunmaktadır: Bibliyografik bilgiler, konu indeks terimleri, kullanımlar/etkiler ve Geleneksel Çin Tıbbı formülleri kategorisi üzerinde aramalar gerçekleştirilmektedir. Sistem, hızlı arama, gelişmiş arama, TCM formülü arama ve arama geçmişi izleme işlevi gibi çoklu arama özelliklerine sahiptir. Ayrıca, sistemde oluşturulan iki özellik, arama verimliliğini artırmaktadır. Geleneksel Çin tıbbi sözlüğüne dayalı çapraz dosya araması ve benzerlik araması mevcuttur (Liu ve Sun, 2004: 91-96).

Şekil 1. Geleneksel Çin Tıbbı Formülü Araması

Kaynak: (Liu and Sun, 2004).

Sistem, Çince, İngilizce, Rusça, İspanyolca, Portekizce, Almanca, Arapça, Japonca ve Fransızca dahil olmak üzere 9 dili destekler ve çeşitli arama ve analiz yöntemleri ve yardımcı araçlar sağlamaktadır. Örneğin Boolean arama ile Geleneksel Çin Tıbbı formülü benzerlik arama özelliği, ulusal fikri mülkiyet ofisi patent inceleycileri arasında özellikle yaygın kullanılmaktadır (Liu ve Sun, 2004: 94).

Şekil 2. Geleneksel Bilgi Sözlük Araması

Kaynak: (Liu and Sun, 2004).

Çin fikri mülkiyet ofisi, biyorsanlığın önüne küresel boyutta geçmek için geleneksel bilgilere dayalı patentlerin taranması için dünyada tek bir veri tabanı kurulması önerisinde bulunmaktadır.

5.SONUÇ

Geleneksel bilgi sahipleri, genellikle savunmasız gelişmekte olan ülkelerdeki gruplardır ve genetik kaynaklar ve ilgili geleneksel bilgiler yaşamları ve geçim kaynakları için hayati öneme sahiptir, faydaların paylaşılması yani telif hakkının ödenmesi temel talepleridir. Geleneksel bilgi kullanan şirketler, devletler ise, geleneksel bilgiyi kullanma sürecinden daha fazla fayda elde etmeyi amaçlamakta dolayısıyla telif hakkı ödemeyi tercih etmemektedirler. Bu bilginin korunması ve aktarılması, ulusun hayatta kalmasına, ülkenin refahına ve insanlığın ilerlemesine faydalıdır ve bir kez terk edilirse sonsuza dek kaybolacaktır, bu tüm insanlık medeniyeti için büyük bir kayıp olacaktır. Geleneksel olanı korumak ve aktarmak bilgi, tüm ulusun ve insanlığın ortak sorumluluğudur ve en iyi koruma yöntemi, özellikle yerli halklar ve yerel topluluklarla faydaların adil paylaşımı olmak üzere, geleneksel bilgi kullanımının fayda paylaşımını teşvik etmek olacaktır.

Çin, 12 mega biyoeitliliğe sahip ülkelerinden biridir dolayısıyla biyoeitliliğe dayalı geleneksel bilgileri de tarihsel, toplumsal ilişkileri barındırmaktadır. Patent veri tabanları, bir buluş için daha önceki sanat olup olmadığı araştırılmaktadır. Çin’de Hindistan gibi geleneksel bilgilerini patent veri tabanına kaydederek yerli halkın hakların sahip çıktığı gibi geleneksel bilginin toplumlara fayda sağladığı için ve sürdürülebilirliğine insanlık için korunmasına inanmaktadır. Hindistan Dijital Bilgi Kütüphanesi, gelişmekte olan ülkelerde geleneksel bilginin korunması için bir rol model olmuştur. Hindistan’da geleneksel bilgiler ayrı olarak taranırken Çin’de patent veri tabanı üzerinden taranmaktadır. Geleneksel bilgiyi korumak için patent veri tabanı sistemi çoklu aramaya sahiptir.

Çin, dünyaya göre erken bir tarihte 27 Aralık 2008’de patent yasasında genetik kaynakların kökenini açıklama doktrinini kabul etmiştir. TRIPS anlaşması başta olmak üzere genetik kaynaklara dayalı patentlerin verilmesinde kaynağın kökenini açıklanma doktrinini savunmakta böylelikle biyokorsanlığın önüne bir nebze olsa geçmeye çalışmaktadır. Geleneksel bilgiler, veri tabanına kaydedildiğinde, yasal olarak kamu malı bilgi haline gelir. Patent yasasına göre, bu, önceki sanat olarak kabul edildiği ve dolayısıyla patentlenemeyeceği anlamına gelir. Ancak dijitalleşmenin, geleneksel bilgiyi koruma sağlayacağına inanıldığı gibi yapay zekanın gelişmesi, yerli halkın kullandığı terimler ile fikri mülkiyet hukuku arasındaki uyumsuzluk, bu

sorunlara karşı tam koruma sağlayamamaktadır. Dolayısıyla gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında daha fazla işbirliğine ve uluslararası hukuk ilkelerine ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Akıcı, T. C. (2024). *Genetik kaynaklar ve bunlarla ilgili geleneksel bilgilerin korunmasında (biyokorsanlığın önlenmesinde) fikri mülkiyet sisteminin rolü*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Andrzejewski, L. (2010). Traditional knowledge and patent protection: Conflicting views on international patent standards. *PER / PELJ*, 13, 94–125.
- Chen, C., Shuo, L., & Junhai, L. (2022). ABS mechanism of traditional Chinese medicine knowledge from the perspective of law. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. Erişim adresi: <https://www.atlantis-press.com/proceedings/isemss-22/125982072> (Erişim tarihi: 21.05.2025).
- Chennells, R. (2013). Traditional knowledge and benefit sharing after the Nagoya Protocol: Three cases from South Africa. *Law, Environment and Development Journal*, 9(2), 163–184.
- Correa, C. (2001). *Traditional knowledge and intellectual property: Issues and options surrounding the protection of traditional knowledge – A discussion paper*. Geneva: Quaker UN Office.
- Curci, J. (2010). *The protection of biodiversity and traditional knowledge in international law of intellectual property*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Çin Patent Yasası. (1984). Erişim adresi: <https://english.cnipa.gov.cn/transfer/lawpolicy/patentlawsregulations/915574.htm> (Erişim tarihi: 21.05.2025).
- Çin Ulusal Fikri Mülkiyet Yönetimi. (2024). Erişim adresi: https://english.cnipa.gov.cn/art/2024/5/30/art_1340_192790.html (Erişim tarihi: 30.11.2025)
- Dayuan, X. (2011). The categories and benefit-sharing of traditional knowledge associated with biodiversity. *Journal of Resources and Ecology*, 2(1), 29–33.
- Dutfield, G. (2001). TRIPS-related aspects of traditional knowledge. *Case Western Reserve Journal of International Law*, 233, 233–273.
- Dutfield, G. (2005). *Harnessing traditional knowledge and genetic resources for local development and trade*. International Seminar on Intellectual Property and Development. Erişim adresi: http://193.5.93.81/edocs/mdocs/mdocs/en/isipd_05/isipd_05_www_103975.pdf (Erişim tarihi: 18.05.2025)
- Dutfield, G. (2017). Traditional knowledge, intellectual property and pharmaceutical innovation: What's left to discuss? In D. David & M. Halbert (Eds.), *The Sage handbook of intellectual property*.
- Fredriksson, M. (2023). India's Traditional Knowledge Digital Library and the politics of patent classifications. *Law & Critique*, 34, 1–19.
- Geleneksel Bilgi Dijital Kütüphanesi (TKDL). (t.y.). TKDL hakkında. Erişim adresi: <https://www.tkdil.res.in/tkdil/langdefault/common/Abouttkdil.asp?G-L=Eng> (Erişim tarihi: 21.05.2025)

- Ghosh, S. (2003). Globalization, patents, and traditional knowledge. *Columbia Journal of Asian Law*, 17(1), 73–120.
- Gomes, M. E., & Sampaio, J. (2019). Biopiracy and traditional knowledge: Faces of biocolonialism and its regulation. *Veredas do Direito*, 16(34), 91–121.
- Grain & Kalpavriksh. (2002). *Traditional knowledge of biodiversity in Asia-Pacific: Problems of piracy and protection*. Erişim adresi: <https://grain.org/en/article/81-traditional-knowledge-of-biodiversity-in-asia-pacific-problems-of-piracy-and-protection> (Erişim tarihi: 21.05.2025)
- Gubarev, M. V. (2021). Misappropriation and patenting of traditional ethnobotanical knowledge and genetic resources. *Journal of Food Law & Policy*, 8(1), 66–98.
- Gupta, V. (2000). An approach for establishing a traditional knowledge digital library. *Journal of Intellectual Property Rights*, 5, 307–319.
- Güler, E. & Mutlu, A. (2022). Biyokorsanlık sorunu ve türkiye’de biyokorsanlığa yönelik politikalar. *Yönetim Bilimleri Dergisi*(Özel Sayı), 271-300.
- Heald, P. (2003). *The rhetoric of biopiracy*. Benjamin N. Cardozo School of Law, Yeshiva University.
- Jiangxiu, S. (2009). China traditional Chinese medicine patent database search system. Erişim adresi: https://www.wipo.int/edocs/mdocs/tk/en/wipo_iprk_bkk_09/wipo_iprk_bkk_09_topic5_2.pdf (Erişim tarihi: 22.05.2025)
- Johnson, M. (1992). Research on traditional environmental knowledge: Its development and its role. In M. Johnson (Ed.), *Lore: Capturing traditional environmental knowledge* (pp. 3–4).
- Karlıdağ, S. (2019). Doğanın patentlenmesi: TRIPS anlaşmasının az gelişmiş ülkeler üzerindeki etkisi ve devletin rolü. *Amme İdaresi Dergisi*, 43(1), 123–144.
- Kim, T. (2011). Expanding the arsenal against biopiracy: Application of the concession agreement framework to prevent misappropriation of biodiversity. *SMU Science and Technology Law Review*, 14, 69–126.
- Liu, H., & Ma, Z. (2020). Analysis on situation of traditional Chinese medicine development and protection strategies in China. *Chinese Journal of Integrative Medicine*, 26(12), 943–946.
- Liu, Y., & Sun, Y. (2004). China traditional Chinese medicine (TCM) patent database. *World Patent Information*, 26, 91–96.
- Oğuz, A. (2009). Fikri mülkiyet hakları ve geleneksel bilgi (yerel) ve folklorun hukuki korunması. *FMR*, 9(3), 10–52.
- Ragnar, J. (2004). *Biopiracy, the CBD and TRIPS – Prevention of biopiracy* (Yüksek lisans tezi). Faculty of Law, University of Lund, Sweden.
- Reid, J. (2009). Biopiracy: The struggle for traditional knowledge rights. *American Indian Law Review*, 34(1), 77–98.

- Schulz, C. (2011). Money or pride? On the why and how of traditional knowledge protection in India and China. *Konstanzer Journal für Politik und Verwaltung*, 1, 52–62.
- Shiva, V. (2016). *Biopiracy: The plunder of nature and knowledge*. North Atlantic Books.
- Soysal, T. (2019). Bir fikri mülkiyet hak kategorisi olarak geleneksel bilgi ve geleneksel bilginin istismarı olarak biyolojik korsanlık. *Terazi Hukuk Dergisi*, 14(156), 1630–1644.
- WIPO Intergovernmental Committee on Intellectual Property and Genetic Resources, Traditional Knowledge and Folklore. (2022). Erişim adresi: https://www.wipo.int/edocs/mdocs/tk/en/wipo_grtkf_ic_45/wipo_grtkf_ic_45_9.pdf (Erişim tarihi: 30.11.2025)
- WIPO Traditional Knowledge. (t.y.). Erişim adresi: <https://www.wipo.int/en/web/traditional-knowledge/tk/index> (Erişim tarihi: 30.11.2025).
- Xia, N. (2023). Intellectual property protection for traditional medical knowledge in China's context: A round peg in a square hole? *Medical Law Review*, 31(3), 358–390.
- Yuhuan, D., Xue, D., Guo, L., & Sun, F. (2011). Structure framework of the traditional knowledge database in China. In *Fourth International Conference on Intelligent Networks and Intelligent Systems* (pp. 232–235).